

Про підвищення ролі суспільних наук у модернізації України

Олександр КОСТЕНКО,
доктор юридичних наук, професор,
академік Національної академії
правових наук України

Соціальне безкультур'я громадян України – не вина їхня, а біда. Через це безкультур'я політика, економіка, право, мораль в Україні спотворюються сваволею й ілюзіями, які є джерелом усякого зла. Проявом цього є криза, що вразила всі сфери суспільного життя. Зокрема, корупція в Україні, в тому числі політична, – закономірний наслідок нерозвиненості соціальної культури громадян. Як свідчить світовий досвід, існує така закономірність: чим нижча соціальна культура громадян, тим вищий рівень корупції. Роль громадян, уражених антикультурним «вірусом» сваволі й ілюзій, у поширенні корупції, хоч як це парадоксально, є основною, а державних чиновників – лише додатковою. Звідси й треба виходити, протидіючи корупції.

Через поширення в нашій країні соціального безкультур'я (що часто набуває форм середньовічного обскурантизму в політичній, економічній, правовій, моральній свідомості громадян) марними є сподівання на прогресивну роль так званого громадянського суспільства. Його інституції так само стають заручниками зловживань, як і інституції державної влади. Марні також сподівання на якусь чудодійну «політичну волю» згори, яка поведе народ до благополуччя. Без громадянського суспільства, озброєного розвинутою соціальною культурою, «політична воля» може

Український народ – це великий народ, який має самобутню історію і розвинену етнічну культуру, що вирізняє його в усьому світі. Та хоч би якою розвинутою була етнічна культура народу, вона не може компенсувати нерозвиненість іншого виду культури – так званої соціальної культури громадян, тобто культури соціальних відносин між людьми. Соціальна культура людини – це міра узгодженості її волі й свідомості з природними законами соціального життя. Тоталітаризм зруйнував соціальну культуру громадян і спричинив соціальну сваволю та соціальні ілюзії – зародок усіх соціальних негараздів.

проявлятися лише як політична сваволя. Це – закон суспільного життя. І лише з розвитком соціальної культури громадян громадянське суспільство стане дієдатним і почне відігравати належну роль в Україні.

Соціальне безкультур'я, яке спричиняє поширення в суспільстві сваволі й ілюзій, є основною загрозою національній безпеці України – коренем усіх соціальних негараздів. Через відсутність належної соціальної культури будь-яка свобода – політична, економічна, правова, моральна – стає засобом для зловживань. І, навпаки, наявність належної соціальної культури громадян – це радикальний засіб протидії таким зловживанням. Якби громадяни мали таку культуру, то не допустили б проявів політичного, економічного, правового, морального свавілля, які виснажують Україну. Маргінальні політики не зловживали б довірою громадян, дискредитуючи демократію. **Громадяни, що не мають належної соціальної культури, приречені бути предметом для політичних маніпуляцій.** Це – політична закономірність! Як свідчить історичний досвід, лише з розвитком соціальної культури громадян з'являється можливість подолати таке соціальне зло, як експлуатація людини людиною. Стає можливим розв'язання політичних, економічних, правових та моральних конфліктів, що нині роздира-

ють Україну. Громадяни, які мають належну соціальну культуру, не допустять того, щоб можновладці зловживали владою і маніпулювали ними. Вони здатні розрізнати, хто є хто й кому варто довіряти владу.

Виходячи з викладеного, слід зазначити: **в основі національної ідеї має бути розвиток соціальної культури громадян заради соціального прогресу.**

Отже, соціальна культура громадян є радикальним чинником, що визначає всі сфери суспільного життя. **«Яка соціальна культура громадян, таке й їхнє життя» – це також природний закон, за яким існує суспільство [2].** Щоб переконатися в цьому, достатньо порівняти соціальну (політичну, економічну, правову, моральну) культуру пересічного українця і, наприклад, громадянина Фінляндії чи Японії.

Вивести Україну зі стану Великої Соціальної Драми на шлях соціального прогресу можна лише з допомогою, так би мовити, «культурифікації» громадян України, тобто прищеплення їм прогресивної соціальної (політичної, економічної, правової, моральної) культури. Бо досвід тієї ж таки Фінляндії чи Японії свідчить, що саме завдяки соціальній «культурифікації» вони вийшли на шлях соціального прогресу. Повчальним може бути також досвід Прибалтійських

країн. А хіба приклад державної «культурифікаційної» діяльності О. Бісмарка, Наполеона, Т. Джефферсона, М. Ганді, В. Гавела не заслуговує на увагу? Ці державні діячі, очевидно, виходили з того, що просвітництво – вище за політику, а просвітитель – вище від політиків. Наполеон, зокрема, ніколи не розлучався з книгами відомих філософів і казав так: «Єдина партія, якій я довіряю, – це партія філософів!».

Суспільними інституціями, які спеціально пристосовані для забезпечення просвітництва народів, є університети. Світовий досвід свідчить, що народи процвітають завдяки університетам, а не, як дехто ілюзорно вважає, завдяки партіям, урядам, президентам чи парламентам. Тому університети в Україні мають стати просвітницькими центрами забезпечення розвитку соціальної культури наших громадян. З цього випливає теза: **«Долю народів визначають університети, а не партії, президенти, уряди чи парламенти!»**.

Сьогодні найпотрібнішим для громадян України є озброєння їх прогресивною соціальною культурою. І найбільше, що може зробити Справжня Українська Еліта для свого народу, – виконати належно цю місію. Інакше кажучи, **«культура – мати порядку!»**.

То що має зробити Справжня Українська Еліта на виконання своєї «культуризуючої» місії? По-перше, згуртуватися навколо ідеї Новітнього Просвітництва, спрямованого на поширення серед громадян України передової соціальної культури. По-друге, запропонувати «План розвитку соціальної культури громадян України», у якому передбачити, зокрема: 1) вивчення досвіду соціальної «культурифікації» громадян у країнах, що рухаються шляхом соціального прогресу; 2) заходи, спрямовані на сприяння навчання в університетах світу українських юнаків і дівчат, які працюватимуть в Україні; 3) реформування університетів України з метою забезпечення соціальної «культурифікації» української нації; 4) використання всіх можливостей ЗМІ для поширення соціальної культури серед громадян тощо.

Справжня Українська Еліта має започаткувати новітній просвітницький рух в Україні, зреалізувавши, зокрема, просвітницьку ідею Тараса Шевченка, який так прозорливо виявив значення соціальної культури для народу України, по-батьківськи докірливо сказавши українцям: «Якби ви вчилися так, як треба...». Варто згадати заповідь цього Вели-

кого Просвітителя: «Учитесь, читайте, і чужого научайтесь, і свого не цурайтесь».

Слід також мати на увазі, що єдиний шлях повернення України в сучасну Європу – це розвиток соціальної культури наших громадян до європейського рівня. У жодній іншій спосіб «європеїзація» українського суспільства неможлива.

Хоч би як формулювалася національна ідея України, її органічною частиною має бути ідея «культу соціальної культури громадян». Бо, повторімо, існує природна закономірність: **«Яка соціальна культура людей, таке й їхнє життя!»**. Тому ще раз варто підкреслити: модернізація соціальної культури нації – це найбільше, що може зробити українська влада для свого народу! А громадяни мають підтримати її в цьому, бо це єдиний шлях до їхнього процвітання й добробуту.

Звідси випливає, зокрема, що одне з найважливіших завдань держави, якщо вона визнається інструментом забезпечення соціального прогресу в Україні, – сприяння розвитку соціальної культури громадян. І як тут не згадати слів родоначальника сучасної соціальної науки Емілія Дюркгейма, який, стверджуючи, що в сучасному світі не визнається жодний володар, окрім громадської думки, зауважив: «Щоб цей володар не став нерозумним деспотом, слід його просвіщати, а як це зробити, якщо не з допомогою науки?» [1, с. 197].

Не лише в політиці, а й в економіці просвітництво відіграє роль чинника економічного прогресу. Видатний підприємець Г. Форд, наприклад, писав: «... Роботодавці та робітники далеко не завжди мислять послідовно; звичку чинити недалекоглядно важко зламати. Що можна зробити? Нічого. Закони і приписи не допоможуть, лише просвітництво і розуміння власних інтересів можуть привести до мети» [3, с. 106].

Очевидно, це найбільше стосується саме соціальної науки. Як свідчить історичний досвід, саме соціальні науки епохи Просвітництва стали ідеологічною основою для виходу Європи XVII–XVIII століть зі стану соціальної кризи на шлях соціального прогресу. На досягненнях соціальних наук була, зокрема, заснована Декларація незалежності 1776 року, яка стала актом, що проголосував утворення США. Автором проекту був видатний учений і просвітитель Т. Джефферсон, який акумулював у ньому прогресивні досягнення соціальних наук. Ідеї

Декларації незалежності, що їх покладено в основу Конституції США 1787 року, справили вирішальний вплив на соціальний прогрес в усьому світі. Досягнення соціальних наук було використано також під час підготовки Декларації прав людини і громадянина 1789 року – програмного документа Великої французької революції, з якої почалася модернізація Європи. Це лише деякі з доказів незамінної ролі соціальних наук у забезпеченні соціального прогресу, особливо тоді, коли суспільство опиняється перед необхідністю реформ (як, приміром, нині в Україні).

Відома також роль експертів з соціальних наук у виведенні США зі стану Великої депресії, котрих залучив до співпраці Франклін Рузвельт.

Німецьке післявоєнне «економічне диво» було спроектоване німецьким ученим-економістом Людвігом Ерхардом, який пізніше дістав можливість на посаді канцлера ФРН втілювати у практику свою економічну теорію «соціального ринкового господарства».

Сьогодні є достатньо підстав стверджувати, що однією з причин невдач у здійсненні політичних, економічних, правових, моральних та інших реформ в Україні є їхній антинауковий характер, внаслідок чого вони стали проявом реформаторського волонтаризму й утопізму. Прогресивні вчені всього світу дедалі більше переконуються, що політика, як сказав колись Альберт Ейнштейн, «набагато складніша за фізику».

Усе це свідчить про те, що вийти зі стану кризи на шлях соціального прогресу Україна зможе лише за допомогою використання досягнень соціальних наук.

Водночас слід зазначити, що в Україні панують науковий нігілізм, а також політичне, економічне, правове, моральне невігластво. Зокрема, це підтверджується надзвичайним поширенням в українському суспільстві реформаторської сваволі й різноманітних соціальних ілюзій (політичних, економічних, правових, моральних тощо). На цьому ґрунті процвітають соціальні химери: популізм, псевдолібералізм (і зловживання свободою), псевдодемократія (і зловживання демократичними інструментами), псевдоюстиція (і зловживання законодавством і судовою владою), псевдоморальність (і спотворення моралі), войовнича бездуховність тощо. Як свідчить історія, все це – чинники соціального регресу й тому є перешкодами на шляху соціального прогресу. Досвід епохи Просвітництва XVII–XVIII століть

засвідчив, що ці соціальні хвороби неможливо подолати без допомоги соціальних (і гуманітарних) наук.

Україна не зможе вийти на шлях соціального прогресу, доки внутрішня політика не спиратиметься на прогресивне наукове вирішення, зокрема, таких питань суспільного розвитку:

- який світогляд найкраще забезпечує соціальний прогрес;

- як відрізнити прогресивні соціальні процеси в Україні від регресивних;

- яка роль духовності в соціальному житті;

- як слід долати бездуховність в Україні;

- як розрізнити прогресивні й регресивні ідеології;

- яка роль соціальної (політичної, економічної, правової, моральної) культури громадян у забезпеченні соціального прогресу в Україні;

- якою має бути концепція прогресивного лібералізму, здатного забезпечувати соціальний прогрес в Україні;

- як слід долати псевдолібералізм в Україні;

- якою має бути роль держави в умовах демократії;

- що треба зробити, аби народ став ефективним джерелом влади в Україні;

- як слід долати псевдodemократію в країні;

- як слід сприяти формуванню нового «демократичного, правового, культурного» громадянина, здатного забезпечувати соціальний прогрес в Україні;

- яким має бути поєднання національного та соціального в розвитку українського суспільства;

- яка роль українського історичного досвіду у формуванні стратегії соціального прогресу в нашій країні;

- як можна протидіяти зловживанням правом і службовим становищем (корупції) в Україні;

- як слід ставитися до експлуатації людини людиною в Україні – це нормально чи ненормально;

- як слід розв'язувати проблему поділу суспільства на багатих і бідних;

- які причини криміналізації суспільних відносин в Україні;

- що слід зробити, аби політична воля не була політичною сваволею;

- як забезпечити використання досягнень соціальних наук і світового досвіду у внутрішній політиці країни для подолання політичного свавілля, що спричиняє соціальні кризи;

- якою має бути роль науки в урегулюванні соціальних (міжособистісних) конфліктів тощо.

На мою думку, для вирішення цих та інших питань слід ужити заходів з підвищення ролі соціальних наук у модернізації суспільних відносин в Україні. Для цього можна, зокрема, використати повноваження уряду. Було б доцільно в межах цих повноважень розробити **«Національну програму заходів з підвищення ролі соціальних наук у модернізації України»**. Метою програми має бути створення системи наукового забезпечення внутрішньої і зовнішньої політики заради соціального прогресу в Україні.

У програмі слід, зокрема, передбачити:

- вивчення світового досвіду, що стосується організації наукового забезпечення соціальних (політичних, економічних, правових, моральних та інших) реформ;

- створення національної (надвідомчої) постійно діючої та незалежної інституції з консультативним статусом, на котру було б покладено функцію щодо організації в Україні наукового забезпечення соціальних (політичних, економічних, правових, моральних та інших) реформ, для реалізації якої вона мала б достатні права й обов'язки (подібно до «фабрик думок» у США та інших країнах); на основі апробованих у світі критеріїв ця інституція з участю міжнародних експертів мала б замовляти проекти розв'язання соціальних (політичних, економічних, правових, моральних та інших) проблем, що перешкоджають соціальному прогресу в Україні;

- проведення на основі державного замовлення незалежної наукової експертизи проектів реформ у сферах політики, економіки, права, моралі тощо;

- організацію всеукраїнських наукових дискусій, конференцій, симпозіумів за участю міжнародних експертів з актуальних питань теорії у сфері політики, економіки, права, моралі тощо;

- заходи щодо популяризації та пропаганди соціальних знань у масах, досягнень соціальних (політичних, економічних, правових, моральних та гуманітарних) наук, здобутків як вітчизняних, так і зарубіжних учених;

- протидію поширенню в масах соціального волонтаризму та соціальних ілюзій засобами соціального виховання;

- стимулювання наукової діяльності у сфері соціальних (і гуманітарних) наук;

- усунення диспропорції у співвідношенні соціальних і гуманітарних наук, з одного бо-

ку, і природничих та технічних наук – з другого, на науковій ниві України; протидію «дискримінації» соціальних і гуманітарних наук;

- запровадження державної програми навчання і стажування за кордоном державних службовців, які мають здійснювати соціальні реформи в Україні;

- заходи щодо стимулювання інвестицій у соціальні науки, які можуть сприяти соціальному прогресу і реформам у політичній, економічній, правовій, моральній, гуманітарній сферах;

- створення спеціальних фондів для фінансування на конкурсній основі пріоритетних соціальних наукових досліджень і соціальних наукових експертиз;

- стимулювання в усіх державних і громадських інституціях практичного інтересу до соціальних наук і використання їх досягнень у практиці;

- переваги кандидатам під час приймання на державну службу, які здатні використовувати досягнення соціальних наук у своїй роботі, зокрема володіють іноземними мовами, вчилися або стажувалися за кордоном, вивчали досвід соціальної практики у прогресивних зарубіжних країнах тощо;

- реформи змісту соціальної (і гуманітарної) освіти як у школах, так і у вищих навчальних закладах, спрямовані на оволодіння сучасними досягненнями соціальних наук у світі, а також на сприяння розвитку Новітнього Просвітництва в Україні;

- на основі вивчення досвіду інших країн добір і направлення для навчання за кордоном в університетах світу українських юнаків і дівчат з метою використання здобутих ними прогресивних соціальних знань у соціальній практиці України;

- інше.

Національна академія наук України й відповідні галузеві академії та університети мали б на виконання цієї національної програми розробити власні програми з наукового забезпечення внутрішньої і зовнішньої політики України.

Джерела

1. Дюркгейм Э. Социология. Ее предмет, метод, предназначение. – М.: Канон, 1995. – 352 с.

2. Обґрунтування цього положення у світлі соціального натуралізму див.: Костенко О. М. Культура і закон у протидії злу. – К.: Атіка, 2008. – 352 с.

3. Форд Г. Моя жизнь, мои достижения. – К.: Грайлик, 1993.

